

شرکت های هرمی و مبانی فقهی - حقوقی اموال تحصیل شده از آن ها

ابوالفتح خالقی*

سیده فاطمه علوی**

چکیده

پیچیده تر شدن روابط اجتماعی، تحول سریع نیازهای بشر و گسترش روابط داخلی و خارجی و توسعه بازرگانی، علوم و فنون، کشفیات و اختراعات و نیاز بیشتر انسان به رفاهیات و تجملات، موضوع تازه ای را فراروی دانش حقوق قرار داده است. این موضوعات نو و مستحدث که روز به روز بیشتر می شود، تأثیرات فراوانی بر روی روابط حقوقی اشخاص گذارده است؛ از این میان می توان به موضوعاتی همچون بازاریابی شبکه ای اشاره نمود. بازاریابی شبکه ای که از مسائل نوظهور و مبتلا به جوامع امروز است، دارای دو نوع بازاریابی شبکه ای سالم و قانونمند شده و ناسالم که همان طرح های هرمی است، می باشد. رشد فزاینده ی انواع مختلف شرکت های هرمی و فعالیت های گسترده ی آن ها که هیچ ارزش اقتصادی در بر ندارد سبب بروز نگرانی هایی در خصوص آثار زیان بار و ناخوشایند آن بر تعاملات اقتصادی و اجتماعی گردیده است. این پژوهش که در خصوص شرکت های هرمی و مبانی فقهی - حقوقی اموال تحصیل شده از آن ها می باشد، به روش تحلیل محتوا و استقراء صورت گرفته است که علاوه بر شناسایی انواع شرکت های هرمی، مبانی فقهی - حقوقی اموال تحصیل شده از این شرکت ها را بیان کرده و نتیجه می گیرد که بر اساس قوانین موجود، فعالیت شرکت های هرمی در ایران جرم و مال کسب شده ناشی از فعالیت آن ها از نظر فقهی حرام می باشد.

واژگان کلیدی: بازاریابی شبکه ای - شرکت های هرمی - قوانین کیفری - فقه - طرح های هرمی

۱- مقدمه

یکی از معضلاتی که در سال های اخیر جامعه ما با آن رو به رو بوده، بحث شرکت های هرمی و فعالیت های آنان است. پدیده ای که آثار مخرب اجتماعی و اقتصادی زیادی به همراه داشته و سبب طرح شکایات و تشکیل پرونده های بسیاری در دستگاه قضایی شده است. این نوع شرکت ها با نام های مختلف و تحت پوشش بازاریابی شبکه ای، فروش کالا و خدمات، جهانگردی و... فعالیت کرده و اقدام به جذب سرمایه می کنند. متأسفانه اقبال مختلفی از جامعه، حتی افراد تحصیل کرده و

دانشجویان، گاه جذب این شرکت‌ها و گروه‌ها شده و بسیاری از آن‌ها در این رهگذر ضمن از دست دادن وقت، انرژی و سرمایه خود، احتمالاً با یک محکومیت کیفی به کار خود پایان می‌دهند. بنابراین ضرورت دارد دولتمردان و مسوولین مملکتی، هم با اطلاع رسانی و آگاهی بخشی به مردم و هم با تدوین قوانین و مقررات از بروز حوادثی که در برخی موارد منجر به سرنگونی دولت‌ها و کشتار مردم شده است جلوگیری نمایند. موضوع شرکت‌های هرمی به رغم اهمیت آن، بسیار کم مورد کنکاش فقهی و حقوقی واقع شده است. امروزه دیگر کسی نمی‌تواند منکر نامشروع و غیر قانونی بودن شرکت‌های هرمی باشد، زیرا در هر کشوری که قانونی در این زمینه مصوب شده همگی دال بر غیرقانونی بودن شرکت‌های هرمی است. در کشور ما با توجه به برخی زمینه‌ها مانند بیکاری، مشکلات اقتصادی و نا آگاهی، متأسفانه پس از ورود این شرکت‌ها و گسترش آن‌ها، صدمات اقتصادی و فرهنگی قابل توجهی وارد شده است. هر چند علیه این شرکت‌ها قوانینی مصوب گردیده است و چند سال است که مراجع انتظامی، امنیتی و قضایی با این شرکت‌ها برخورد می‌کنند، اما هنوز این شرکت‌ها به طور مخفیانه و یا تحت پوشش شرکتی به ظاهر قانونی مشغول به فعالیت هستند. در این پژوهش نگارنده تا آن‌جا که توانسته در خصوص شرکت‌های هرمی و نحوه فعالیت آن‌ها و اموال کسب شده از عملکرد این شرکت‌ها و همچنین نظرات فقها و قوانین موجود، مطالبی جمع‌آوری و تنظیم کرده که مطالعه آن می‌تواند آگاهی‌افزایی در خصوص مطالب ذکر شده فوق را در پی داشته باشد.

a.xaleghi@yahoo.com

* استادیار دانشکده حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه

hadis171@yahoo.com

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه قم (نویسنده مسوول)

۲- تاریخچه شرکتهای هرمی

بررسی سابقه پیدایش و نحوه تکامل دسیسه‌های هرمی، شناخت ما را از این پدیده دقیق‌تر کرده و قضاوت را در مورد آن آسان‌تر می‌سازد. تاریخ ظهور اولین شرکت‌های هرمی به سال ۱۹۱۰ میلادی برمی‌گردد که در کشور روسیه، تحت عنوان بهمن و در کشور فرانسه در سال ۱۹۲۰ به نام گلوله برفی ظاهر گردید. برخی دیگر از محققان اعتقاد دارند که ظهور نخستین پدیده هرمی در دنیا مربوط به شرکت‌هایی مانند می‌سی‌سی‌پی بابل^۱ در سال ۱۷۱۹ و نیز سندیکای ویلیام فرانکلین میلر^۲ در سال ۱۸۹۹، در فرانسه، در قالبی شبیه به طرح‌های بازاریابی هرمی کنونی فعالیت کرده‌اند.^۳

1- Mississippi Bubble Scheme

2- William Franklin Miller Syndicate

3- Taylor, John

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

در آمریکا برای اولین بار در سال ۱۹۱۹ چالز پونزی^۱، پس از تأسیس یک شرکت مبادله اوراق بهادار (تضمینات)^۲ به جامعه ایتالیایی-آمریکایی جنوب بوستون^۳ تعهد کرد که در عرض سه ماه، سود ۵۰ درصدی به پول هایی که آن ها در شرکت سرمایه گذاری کرده اند، تعلق بگیرد. در سال ۱۹۳۵، پس از طرح پونزی، پدیده نامه های زنجیره ای از دنور آغاز گردید.

در نتیجه تحولات تدریجی این پدیده، « بازی های هواپیمایی و نقشه ای^۴» نیز پدیدار گردیدند. پس از بازی های هواپیمایی، سیستم های « فروش زنجیره ای^۵» و « توزیع زنجیره ای^۶» مطرح شد که پایه و اساس شرکت های بازار یابی شبکه ای ناسالم یا طرح های هرمی را تشکیل می دهند. دهه ۱۹۷۰، کمیسیون تجارت فدرال، اولین عملیات وسیع خود را علیه طرح های هرمی در حالی انجام داد که منجر به ایجاد یک لایحه فدرال علیه دسیسه های هرمی شد. این لایحه در دهه ۱۹۷۰ دو بار از دستور کار مجلس سنای آمریکا گذشت ولی هرگز به قانون تبدیل نشد.

در دهه ۱۹۹۰، تغییرات سریعی هم در انواع بازاریابی ها توسط طراحان آن ها داده می شد. پدیده جهانی شدن موجب نفوذ طرح های هرمی جدید به کشورهای دیگر گردید. در سال ۱۹۹۹، کمیسیون، هشت مورد اقدام علیه طرح های هرمی را گزارش داده است که شش مورد آن ها همراه با استفاده از بازاریابی اینترنتی بوده است. از جمله، مقابله اخیر کمیسیون تجارت با شرکت فیوچرنت^۷ را می توان نام برد.

علاوه بر اقدامات کمیسیون تجارت فدرال، پس از چندی هر یک از ایالات آمریکا نیز درصدد وضع قوانین ضد هرمی برآمدند. اما تا کنون قانونی که با ارائه ملاک های علمی و کارشناسانه، شرکت های بازاریابی شبکه ای سالم را از انواع ناسالم آن جدا کرده باشد، توسط هیچ ارگان آمریکایی و در هیچ ایالتی تصویب نشده است.

اما در ایران شرکت های هرمی سابقه چندانی نداشته و فعالیت مشهود این شرکت ها از سال ۱۳۷۹ آغاز گردیده است. اولین و شناخته شده ترین طرح های هرمی در ایران شرکت پنتاگونا است. طرحی که فرد پس از خریداری نمودن یک برگ شرکت در طرح و بعد از وصول برگه های ارسال شده توسط مؤسسه، می بایست آن ها را به دیگران بفروشد. گسترش سریع شرکت های هرمی خارجی نظیر گلد کوئست، گلد ماین، مای سون دایاموند، ای بی ال و... در مدت زمان کوتاهی در سراسر کشور و استقبال گسترده مردم از این طرح ها، موجب پیدایش شرکت های فراوان داخلی مشابهی، به طمع کسب سود های بادآورده توسط افراد سودجو گردیده است که گاه با نام های مذهبی و در قالب امور خیریه به غارت اندوخته های مردمی دست یازیده اند. تا آن جا که در بعضی شهرها، متجاوز از سی شرکت بازاریابی شبکه ای تأسیس و مشغول به کار شده اند. تنها مصوبه قانونی ایران در ارتباط با شرکت های بازاریابی چند سطحی از نوع هرمی، بند (ز) الحاقی به ماده یک قانون اخلاصگران در نظام اقتصادی کشور است که مصوب ۱۳۸۴/۷/۱۹ می باشد.

1- Charles Ponzi
2- Security Exchange Company
3- Boston
4- Airplane and Chart Games
5- Chain Selling
6- Chain Distribution
7- FTC v. Future Net, Inc.

۳- مفهوم و عناصر طرح های هرمی

۳-۱- مفهوم طرح های هرمی

در قوانین فدرال آمریکا و نیز قوانین ایالت های مختلف آن از طرح های هرمی به الفاظی نظیر: «نقشه های هواپیمایی» «طرح های پونزی» «زنجیره های بی پایان» «طرح هرمی پیشرو» «نقشه فروش ارجاعی زنجیره ای» «طرح توزیع کننده زنجیره ای» یا «بازاریابی چند سطحی» یاد شده است.

به طور کلی تا چند دهه پیش، وقتی به یکی از روش های بازاریابی به عنوان یک فعالیت اقتصادی ناسالم اشاره می شد، الفاظ فوق الذکر استعمال می گردید؛ در مقابل، کلمه «بازاریابی شبکه ای» غالباً به فعالیت های سالم اقتصادی اطلاق می شد؛ اما اخیراً در مقابله با اقدامات کمیسیون تجارت فدرال آمریکا، مؤسسان طرح های بزرگ هرمی به منظور فائق آمدن به این مشکل که واژه «بازاریابی چند سطحی» در برگیرنده مفهوم ضمنی طرح های هرمی غیرقانونی و تداعی کننده آن است، واژه «بازاریابی شبکه ای» را جایگزین آن کرده و این لفظ را در آگهی های تبلیغاتی خود استفاده می کنند و از این پوشش لفظی به منظور ترویج فعالیت های منفی خود بهره می گیرند تا خود را از اتهامات متعددی که به طرح های هرمی وارد می شود، مصون نمایند. برخی از متخصصان نیز در این ارتباط اذعان می دارند: «به دلیل سوء استفاده های بسیار زیادی که از قالب بازاریابی شبکه ای در دنیا صورت گرفته است زمینه ای ایجاد گردیده که واژه بازاریابی چند سطحی در نظر مردم برخی از کشورها خصوصاً کشورهای انگلیسی زبان مترادف با کلاهبرداری شناخته می شود. در نتیجه تعدادی از شرکت های جدید از کلمه بازاریابی شبکه ای به جای واژه قدیمی تر و معمول تر بازاریابی چند سطحی استفاده می کنند. در حالی که ممکن است در حقیقت، ماهیت ناسالم و هرمی داشته باشند. پس واقعیت این است که صرف اظهار لفظ بازاریابی شبکه ای در برنامه های بازاریابی یک شرکت نمی تواند دلیلی بر سالم بودن آن فعالیت اقتصادی باشد». [کیانی، ایثار؛ ۱۳۸۰، ص ۱۰۲، شماره ۱۳].

۳-۲- عناصر طرح های هرمی

۳-۲-۱- عضوگیری نامحدود

هر شخصی که عضو می شود اجازه می یابد و تشویق می شود تا شرکت کنندگان دیگر را عضوگیری کند و آن ها نیز اجازه می یابند و تشویق می شوند تا شرکت کنندگان دیگر را عضوگیری کنند و این زنجیره به همین منوال ادامه می یابد. در این زنجیره بی پایان، عضوگیرندگان بدون ملاحظه اشباع بازار، اعضای جدید را عضوگیری می کنند. مطالب مربوط به این خصوصیت از طرح های هرمی در قالب چند نکته ذکر می شود:

نکته اول: عضوگیری نامحدود در طرح های هرمی ماهیت سیستم بازاریابی را از شبکه بازاریابان به شبکه ای از خریداران تغییر می دهد. تمایز روشنی که بین خریدار و فروشنده وجود دارد در این طرح ها از بین رفته است. فروشنده ها همان خریداران و خریدارها همان فروشنده ها هستند.

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

نکته دوم: اعضای جدید در یک بازاریابی شبکه ای عضوگیرنده و ناسالم عمدتاً محصول را خریداری می کنند تا شرایط لازم را برای کسب پورسانت های حاصل از عضوگیری به دست آورند، نه بر اساس نیاز واقعی شان به آن کالاها. پورسانت های مذکور ارتباطی به میزان فروش محصولات نخواهد داشت. با ادامه روندی که از همان ابتدا زیر پوششی از فعالیت های خرده فروشی «یک بازی با پول»^۱ را دنبال می کرده است دیگر مردم از این که فرصت در آمدی به آن ها پیشنهاد شود خسته شده و خریدار مشتاق به ندرت یافت می شود. در این حالت مؤسسان طرح می بایست کالاهای جدید دیگری را معرفی کنند تا به منظور عضوگیری روانه بازارهای جدید در مناطق دیگر شوند. اگرچه این پیامد مضرترین پیامد طرح های هر می نیست اما اکثر مقرراتی که علیه طرح های هر می تصویب شده بر مبنای این پیامد می باشد.

نکته سوم: این امر که طرح سودهی یک شرکت تعداد سطوحی که هر بازاریاب می تواند از شرکت پورسانت بگیرد را محدود کرده است ویژگی عضوگیری نامحدود را نفی نمی کند. آشکار است که از لحاظ ریاضی سود بردن اعضای جدید به اندازه اعضای سابق امکان ناپذیر است. از سوی دیگر پاداش هایی که برای عضوگیری یک زیر شاخه بزرگ در نظر گرفته می شود بسیار بیشتر از پاداشی است که برای خرده فروشی کالاها داده می شود. بنابراین شرکت کنندگان در خرده فروشی هیچ مزیتی را نمی بینند تا پول و انرژی خود را صرف آن کنند البته به استثنای فروش های نمادین که اغلب فروش ها ساختگی و برای جلب همکاری خویشاوندان نیز هستند، اقناعی جهت قوانین خرده فروشی می باشند. نظام سود دهی نیز به طور مداوم یادآوری می کند که درآمدها با افزایش تعداد افرادی که عضوگیری می شوند افزایش خواهد داشت. این تأکید های اصلی روی کسب درآمد از طریق عضوگیری، می تواند آزمونی برای شناسایی طرح های هر می باشد که دست به چنین ظاهر سازی هایی زده اند.

۳-۲-۲- پیشرفت به واسطه عضوگیری

در برنامه های بازاریابی چند سطحی موقعیت در سلسله مراتب نه از طریق انتصاب، بلکه از طریق ورود به برنامه و موفقیت در عضوگیری تعیین می شود. وقتی که مصرف کنندگان در چنین برنامه هایی عضوگیری شده و نیز به خرید کالا ترغیب می شوند این قدرت و نفوذ به دست آمده به سود کسانی است که در سطوح بالای این مصرف کنندگان قرار گرفته اند. در اکثر موارد این افراد وقتی به خوبی از پس عمل عضوگیری و خرید کالا بر می آیند، تصور می کنند در حال پیشرفت هستند در حالی که این اعمال در حقیقت به سود سرشاخه های آن هاست نه خود آن ها. [توربان، افریم و دیگران، ۱۳۸۷، ص ۴۴، شماره ۵].

۳-۳-۳- پرداخت پورسانت ها به سطوح بیش از حد

شرکت بازاریابی چند سطحی، پورسانت ها و جوایز را به سطوح زیادی از بازاریابان پرداخت می کند که از نظر کارکردی و عملی بیش از حد قابل قبول است. (یعنی به بیش از پنج سطح).

حتی در بزرگترین مؤسسه های بازاریابی در ایالات متحده به صورت متعارف طبقات بازاریابان با چهار الی پنج سطح مدیریتی پوشش داده می شود که می تواند بدین ترتیب باشد: مدیران شعبه، مدیران ناحیه ای، مدیران منطقه ای، مدیران ملی و مدیر بین المللی، چنان چه شخصی برای بازارهای خارجی مورد نیاز باشد تنظیمات و چیدمان های بیشتر از این، اضافی و غیرضروری است. چرا که برای رسیدن به قیمت های رقابتی در بازار خرده فروشی، سودآور و واقع بینانه نخواهد بود. به طور کلی تنها کسانی که در سطوح خیلی بالا یا نزدیک به بالای هرم قرار گرفته اند به هزینه ی آن هایی که در سطوح پایین توسعه یافته اند کسب ثروت خواهند نمود و درآمد بالای کسب خواهند کرد. چنین درآمدهای کلانی حاصل جمع سرمایه گذاری های تعداد زیادی از شرکت کنندگان زیر شاخه به شکل خرید محصول است که به طور تصاعدی با اضافه شدن هر سطح افزایش خواهند یافت.

نکته اول: این ویژگی یکی از مشخصه های کلیدی است که طرح های «بازریابی هرمی» مبتنی بر ارائه محصول را از طرح های هرمی بدون محصول جدا می کند. در طرح های هرمی بدون محصول، پرداخت ها طبق معمول فقط به چهار یا پنج سطح صورت می گیرد. بعد از آن شخص بالای هرم می بایست دوباره مجموعه ای تشکیل دهد و پیش رود تا هرم جدیدی را به وجود آورد. این نکته کمکی به توضیح این مطلب است که چرا درجه زیان در طرح های بازاریابی هرمی مبتنی بر ارائه محصول بسیار بالاتر از طرح های هرمی کلاسیک فاقد محصول است.

نکته دوم: شرکت، نسبت به اعضای بالای هرم پرداخت های کلانی دارد که معمولاً با تلاشی که صرف می شود بی تناسب است. مؤسسان بازاریابی شبکه ای به چنین درآمدهای دائمی به عنوان مضاعف سازی یاد می کنند.

۴- انواع طرح های هرمی

۴-۱- طرح های هرمی بدون ارائه محصول^۱

در این گونه طرح ها شرکت کنندگان برگه یا سهمی را در طرح خریداری می کنند و به وسیله عضوگیری دیگران می توانند معمولاً پس از طی چهار یا پنج سطح به بالاترین سطح از سطوح شرکت کنندگان (رأس هرم) برسند. بیشتر سرمایه های گرد آمده از عضوگیری و فروش برگه ها به شخصی که در رأس هرم قرار دارد می رسد. بنابراین شرکت کنندگان با هدف رسیدن به رأس هرم در این طرح ها ثبت نام می کنند. فردی که به رأس هرم می رسد پس از دریافت جایزه نهایی برای ادامه می بایست دو مرتبه حرکت خود را از پایین هرم شروع کند. البته این طرح ها، مدل ها و ضوابط پرداختی مختلف دارند.

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

ار آن جایی که در این طرح ها هیچ محصولی عرضه نمی شود ماهیت آن ها به آسانی قابل کشف بوده و اغلب با سرعت بیشتری توسط مراجع قانونی متوقف می شوند. معمولاً مجموع ضرر و زیان وارده به افراد از طریق این طرح ها در کشور آمریکا از چند هزار دلار تجاوز نمی کند و مجموعه زیان ها تا حدودی ناچیز است، به طوری که آن ها به ندرت توجه فراوان رسانه ها یا مقامات دولتی کشور مذکور را به خود معطوف می دارند.

شرکت های اولیه اروپایی و برخی از شرکت های داخلی از این نوع هستند. به عنوان نمونه می توان به مؤسسه اتریشی، شرکت فیوچر استراتژی (پنتاگونا) اشاره کرد.

۴-۲- طرح های هرمی مبتنی بر هدیه یا قرابت^۱

این طرح ها نیز در اصل طرح های هرمی بدون محصول هستند با این تفاوت که به عنوان هدیه های خاصی تغییر چهره داده اند. در ظاهر این هدیه ها داوطلبانه بوده و با عنوان جمع آوری کمک به کلیسا ها، سازمان های فرهنگی، بیماران، طبقات محروم و کلاً امور خیریه تبلیغ می شوند. اما هدیه های مذکور صرفاً تبلیغ فریب کارانه برای جذب افراد بیشتری به این شرکت هاست. به طور کلی این طرح ها در فریب مجریان قانونی کشور آمریکا موفق عمل نکرده اند. رسانه ها و عموم مردم نیز برای خاتمه دادن به این روش ها با مراجع مربوطه یک صدا شده اند. این روش ها در دوره های زمانی محدودی در بعضی ایلات آمریکا و برخی کشورهای دیگر به رشدی تقریبی دست یافته اند اما به ندرت حمایت وسیعی را جلب نموده اند. در این نوع طرح ها نیز مجموع زیان های وارده به جامعه اندک تخمین زده شده است.

از جمله شرکت های ایرانی که تحت عنوان فعالیت های خیرخواهانه اقدام به تأسیس و برپایی یک طرح هرمی نموده اند می توان به شرکت کارگستر ابرکوه که با عنوان طرح پیوند و همکاری در سال ۱۳۸۳ اقدام به عضوگیری کرده و شرکت کارگشای انصار الموحدین تحت عنوان طرح کوشش و همیاری، اشاره نمود.

۴-۳- طرح های هرمی سرپوش محصولی^۲

در میان انواع مختلف طرح های هرمی، طرح های هرمی «سرپوش محصولی» یا «بازاریابی شبکه ای عضو گیرنده»^۳ برجسته ترین و سودجویانه ترین نوع را تشکیل می دهند به طوری که همه دسیسه های هرمی در گذشته و حال در مقایسه با این طرح ها بی رنگ و ناچیز می نمایند. مجموع زیان های وارد به جامعه از طرح های هرمی سرپوش محصولی بسیار بالاست و سالیانه میلیون ها انسان از کشورهای مختلف طعمه این طرح ها شده و میلیاردها دلار زیان جبران نشده بر جای می ماند. زیان هایی که با رواج اینترنت و استفاده مؤثر این طرح ها از آن، دامنه بسیار گسترده ای یافته است. متأسفانه این طرح ها در

1- Gifting or Affinity Scheme
2- Product-based Pyramid Scheme
3- Recruiting Network Company

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

ظاهر بسیار شبیه به طرح های بازاریابی شبکه ای سالم هستند. طرح های هرمی سرپوش محصولی، مبتنی بر ارائه محصول و خدمات روش های سودجویانه ای هستند که افراد را با سرپوش خرید محصولات به سرمایه گذاری در طرح جذب می کنند و به آن ها بر اساس عضوگیری و به خدمت گرفتن متقاضیان جدید پورسانت می دهند. به عبارت دیگر در این طرح ها به جای فروش کالا و یا ارائه خدمات، حقیقتاً حق عضوگیری شرکت کنندگان دیگر و امکان دریافت پورسانت فروخته می شود. از جمله طرح های هرمی سرپوش محصولی که در ایران نیز فعال بودند می توان به گلدکوئست، هفت الماس من و گلدماين اشاره کرد که به شرح یکی از آن ها می پردازیم:

شرکت گلدکوئست (کوئست اینترنشنال)^۱

زمان تأسیس: سال ۱۹۹۸ میلادی

محل تأسیس: انگلستان

مقر اصلی فعالیت: هنگ کنگ

اجناس عرضه شده: سکه های طلای کلکسیونی، گردن بند، ساعت طلا و...

نحوه عملکرد: داوطلب که توسط یکی از اعضای شرکت معرفی می شود در خرید اقساطی مبلغ پانصد و پنجاه هزار تومان جهت خرید یک سکه طلای کلکسیونی که ارزش واقعی آن حدود دویست هزار تومان برآورد شده است - به حساب شرکت واریز می کنند - سپس به فعالیت و جذب مشتری می پردازد. چنان چه موفق شود یک نفر در بال راست و یک نفر در بال چپ خود جذب کند و آن دو نیز به همین ترتیب موفق به جذب دو نفر دیگر شوند یعنی مجموعاً ۶ نفر - ۲ نفر بدون واسطه و ۴ نفر با واسطه - از طریق او جذب شوند و هر کدام پانصد و پنجاه هزار تومان به حساب شرکت واریز کنند، شرکت دویست و پنجاه دلار که تقریباً معادل دویست و بیست و پنج هزار تومان می شود به عنوان پورسانت به وی می دهد. البته در مورد برخی کالاها، پورسانت زمانی پرداخت می شود که ده نفر مشتری جذب گردد و در ازای جذب هر ده نفر مشتری چهارصد دلار پورسانت از طرف شرکت پرداخت می شود. یعنی اگر با فعالیت داوطلب، ۶ نفر جذب و سه میلیون و سیصد هزار تومان به حساب شرکت واریز شود شرکت در حدود دو میلیون تومان سود می کند و تنها یک دهم سود خود را به متقاضی داده و نه دهم دیگر را به جیب می زند.

علاوه بر این چنان چه مشتری ها به صورت متعادل جذب نشوند یعنی اگر فرضاً در بال چپ ۵ مشتری و در بال راست فقط ۱ یا ۲ مشتری جذب شود هیچ پورسانتی به عضو مذکور تعلق نمی گیرد. اضافه بر این پرداخت، مبالغ مذکور تحت عنوان پورسانت امر فوق العاده ای نیست زیرا اگر شرکت گلدکوئست از طریق تبلیغاتی که هر شرکت برای کالاهای خود می نماید عمل کرده و هزینه می نمود می بایست چندین برابر پورسانت های اعطایی بودجه می کرد.

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

۵- ماهیت و مبنای فقهی - حقوقی مال تحصیل شده در شرکت های هرمی

۵-۱- بررسی فقهی

هیچ فرد مسلمانی نباید دست به چنین کار آلوده ای بزند و دنیا و سرای دیگر خود را پایمال سازد.

دلایل نامشروع بودن این شرکت ها را می توان در موارد زیر خلاصه کرد:

۵-۱-۱- کار و تولید اساس اقتصاد اسلامی

اقتصاد اسلامی بر اساس کار و تولید استوار است نه بر بخت و شانس. پیامبر گرامی(ص) فرمود: «آن کس که بار زندگی را بر دوش دیگران بیندازد، از رحمت خدا دور است».

از احادیث اسلامی استفاده می شود که تولید، اساس زندگی اسلامی است. امام صادق(ع) می فرماید: «من در برخی از اراضی مزروعی خود کار می کنم و عرق می ریزم با این که کسانی هستند که برای من کار کنند ولی من عملاً می خواهم بگویم خدایا من دنبال روزی حلال هستم و من دوست دارم که مرد در طلب روزی زیر آفتاب سوزان ناراحت شود».

آن کس که بار زندگی را بر دوش دیگران بیندازد از رحمت خدا دور است. بنابراین این نوع شرکت ها اگر در جامعه ریشه بدواند، نتیجه این می شود که افراد با کاغذ بازی و بخت آزمایی در فکر درآمد بوده و کار و کوشش را تعطیل می کنند. نه کشاورزی رواج پیدا می کند و نه صنعت و ابتکار در علم و دانش.

با توجه به موارد فوق، فعالیتی که در آن کار و تلاش و جهد و کوشش نباشد و معامله انجام شده از طریق فریب و دروغ صورت پذیرفته باشد و صرف سود شخصی بدون در نظر گرفتن ملاحظات اخلاقی و اجتماعی باشد و از طرف دیگر ضرر و زیان دیگران در آن مستتر باشد، از نظر اسلام مردود و حرام خواهد بود. تمامی موارد فوق در شرکت های هرمی وجود دارد؛ علاوه بر آن که، جامعه از نظر اقتصادی با چالش مواجه خواهد شد و مواردی از قبیل بی اعتمادی، از بین رفتن کانون های اقتصادی و... در آن صورت خواهد گرفت که تمامی موارد مذکور حرمت این نوع معاملات را تصدیق می نماید.

۵-۱-۲- خرید و فروش غرری

محدثان اسلامی از رسول گرامی(ص) نقل کرده اند آن حضرت از هر نوع داد و ستد غرری نهی کرده است و لفظ حدیث این است که «نهی النبی عن بیع الغرر» (غرر به معنی خطر است و اگر هم به جهل تفسیر می شود به خاطر این است که جهل

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

سبب خطر می گردد). چه معامله ای پر خطرتر از این که افراد در خرید این برگ ها هزینه می کنند؛ در حالی که طبق محاسبات ریاضی رسیدن به آن هدف عالی جز یک احتمال مثبت در مقابل هزاران احتمال منفی نیست.

همان گونه که از احادیث و روایات برمی آید، هر معامله ای که در آن احتمال خطر وجود داشته باشد باید در مورد آن شک نمود و آن را مورد تحقیق و تفحص قرار داد. در صورتی که اگر یکی از موارد و اصول معامله مبهم بوده و احتمال ضرر و زیان و خطری از نوع معامله یا حرمت سود در آن وجود داشته باشد، از نظر اسلامی نادرست است.

۵-۱-۳- ریشه در خارج

بسیاری از این شرکت ها به ظاهر ایرانی است و گردانندگان با چهره های دینی مشغول کارند و از این طریق مردم را فریب می دهند که کاملاً شرکت ایرانی و دینی است. اما پشت سر آنان قدرت ها و یا شرکت های خارجی هستند که از این طریق می خواهند سرمایه شرکت را به خارج منتقل کنند و فقر را برای ما به ارمغان بیاورند. (نصرالهی، ۱۳۷۴، ص ۷۲).

تمامی موارد ذکر شده در قسمت های قبلی بیانگر اهداف از پیش تعیین شده ای جهت از بین بردن اصول اخلاقی و میانی اجتماعی کشور می باشد که می توان ریشه آن را در اقدامات خصمانه دشمنان اسلام دانست که از داخل و خارج کشور قصد براندازی و نابودی اصول اجتماعی و اقتصادی را دارند. بالتبع اقدامات اقتصادی فوق، تنها سود اقتصادی و اجتماعی دشمنان اسلام را تضمین خواهد نمود. بنابراین هر گونه اقدامی در راستای فعالیت های هرمی که موجب تقویت اقتصاد دشمنان و تضعیف اقتصاد کشور اسلامی صورت بگیرد، از نظر اسلام و اخلاق حرام خواهد بود.

۵-۲- بررسی حقوقی

معمولاً قانون اساسی هر کشور با نگاهی کلی به همه امور مربوط به اداره کشور تدوین می شود و اهل فن، تفاسیر مفصلی برای آن ارائه می کنند. البته قانونگذار این مواد را طوری طراحی می کند که محدود به زمان و مکان خاصی نبوده و برای سال های متمادی و وقایع گوناگون کاربرد داشته باشد.

فعالیت شرکت های هرمی در ایران یکی از وقایع اقتصادی است که در چند سال اخیر وارد کشور شده و طرفدارانی به خود جذب کرده است و با توجه به ساختار اجتماعی و فرهنگی ایران در عرصه های اقتصادی، فرهنگی و امنیتی، معضلاتی را به همراه داشته است. فلذا با استناد به مواد قانونی که در بخش اقتصاد و امور مالی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بیان شده است، مصادیق فعالیت این سیستم ها (شرکت های هرمی) غیر قانونی بوده و در قانون اساسی جمهوری اسلامی ممنوع شده است.

۵-۲-۱- اصول قانونی مرتبط با شرکت های هرمی

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

۵-۲-۱-۱- اصل ۴۳ قانون اساسی

برای تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه کن کردن فقر و محرومیت و بر آوردن نیازهای انسان در جریان رشد، با حفظ آزادی او، اقتصاد جمهوری اسلامی ایران بر اساس ضوابط زیر استوار می شود.

(۱) بند ۵ اصل ۴۳ قانون اساسی: منع اضرار به غیر و انحصار و احتکار و ربا و دیگر معاملات باطل و حرام

(۲) بند ۸ اصل ۴۳ قانون اساسی: جلوگیری از سلطه اقتصاد بیگانه بر اقتصاد کشور.

۵-۲-۲- اصل ۴۷ قانون اساسی

مالکیت شخصی که از راه مشروع باشد محترم است و ضوابط آن را قانون معین می کند.

۵-۲-۳- اصل ۴۹ قانون اساسی

دولت موظف است ثروت های ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سوء استفاده از موقوفات، سوء استفاده از مقاطعه کاری ها و معاملات دولتی، فروش زمین های موات و مباحات اصلی، اماکن فساد و سایر موارد غیر مشروع را گرفته و به صاحب حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او به بیت المال بدهد. این حکم با رسیدگی و تحقیق و ثبوت شرعی به وسیله دولت اجرا شود.

با توجه به این که اصل ۴۳ تأکید بر استقلال اقتصادی جامعه و ریشه کن کردن فقر و محرومیت دارد، به وضوح مشخص است که هر نوع وابستگی اقتصادی به کشورهای خارجی در این اصل، ممنوع دانسته شده است و حال این که ریشه شرکت های هرمی و طرحی آن از سوی کشورهای خارجی بوده و در اثر این فعالیت ها مبالغ هنگفتی ارز به حساب شرکت های خارجی رفته تا چند دلاری به چند نفر از افراد سرگروه داده شود.

همچنین بند ۵ اصل ۴۳ و متن اصل ۴۹ اشاره به ممنوعیت هر گونه فعالیت ناسالم اقتصادی که از نظر شرع اسلام حرام است دارد و همین دلیل برای ممنوعیت فعالیت شرکت های هرمی کافیسست؛ زیرا اکثر علماء و مراجع تقلید این گونه فعالیت های واسطه گرانه و کاذب را حرام اعلام کرده اند. پس به یقین می توان گفت فعالیت شرکت های هرمی خارجی در ایران، غیر قانونی می باشد و حتی فعالیت شرکت های ایرانی که با الگوبرداری از طرح های خارجی است از سوی مراجع حرام اعلام شده است و غیر قانونی می باشد. در بند ۸ این اصل، ممنوعیت هر گونه فعالیت اقتصادی که باعث سلطه بیگانگان به کشور شود به وضوح اعلام شده است.

۵-۲-۲- متن مصوب مجلس و ابلاغ قانون ممنوعیت فعالیت شرکت های هرمی

مجلس، قانون ممنوعیت فعالیت شرکت ها و مؤسسات خارجی و داخلی با ساختار هرمی از قبیل شرکت گلدکوئست و... را با الحاق یک بند و یک تبصره به ماده (۱) قانون مجازات اخلاگران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹ در مجلس شورای اسلامی تصویب و پس از تأیید شورای نگهبان، جت اجراء ابلاغ نموده است. در بند «ز» ماده (۱) قانون مجازات اخلاگران در نظام اقتصادی کشور آمده است: تأسیس، قبول نمایندگی و عضوگیری در بنگاه، مؤسسه، شرکت یا گروه به منظور کسب درآمد

ناشی از افزایش اعضاء به نحوی که اعضاء جدید جهت کسب منفعت، افراد دیگری را جذب نموده و توسعه زنجیره یا شبکه انسانی تداوم یابد.

بنابراین قانون، پرونده هایی که قبل از تصویب این قانون تشکیل شده است برابر قوانین قبلی رسیدگی می شود. تبصره (۱) ماده (۲) قانون فوق به شرح ذیل اصلاح می گردد: در مواردی که اخلال موضوع هر یک از موارد مذکور در بندهای هفت گانه ماده (۱)، عمده یا کلان یا فراوان نباشد، مرتکب حسب مورد علاوه بر رد مال، به حبس از شش ماه تا سه سال و جزای نقدی معادل دو برابر اموالی که از طرق مذکور بدست آورده محکوم می شود. البته باید خاطر نشان کرد در این ماده قانونی و هیچ یک از مواد قوانین جمهوری اسلامی ایران از ممنوعیت نگهداری و حمل و تماشای کاتالوگ ها و سی دی های تبلیغاتی شرکت های هرمی مطلبی عنوان نشده است و تنها به تأسیس، قبول نمایندگی و عضوگیری اشاره شده نموده و از نظر قانونی حمل و تماشای کاتالوگ ها و سی دی های تبلیغاتی شرکت های هرمی تنها می تواند دلایلی بر اثبات جرم تبلیغ و دعوت دیگران به مجموعه در جلسات گروهی باشد؛ اما در مجموع، نگهداری و مطالعه این ابزار جرم محسوب نمی شود.

۶- فتاوی فقهای در مورد شرکت های هرمی

به طور کلی دیدگاه های فقهای در زمینه شرکت های هرمی در دو دسته جواز و حرمت قرار می گیرد. تنها گروه اندکی از فقها قائل به جواز فعالیت این شرکت ها هستند. اما اکثر آن ها عملکرد شرکت های هرمی را ناروا می دانند. در این گفتار استفتائاتی که از تعدادی از مراجع عظام تقلید صورت گرفته و پاسخ آن حضرات، درج شده است. استفتاء: در شرکت های هرمی افراد پس از عضویت، از درآمدهای بعدی شرکت که از طریق عضوگیری جدید صورت می گیرد بهره مند می شوند و چند فرض به شرح زیر رخ می دهد که استدعا داریم پاسخ هر یک را بیان فرمایید: ۱- فرد کالایی را از شرکت می خرد که مورد نیاز او نیست و تنها برای عضویت در شرکت اقدام به خرید می کند. حکم وضعی و تکلیفی این مورد چیست؟

۲- شخص به خرید کالایی اقدام می کند که به آن نیاز دارد ولی در عمل نمی تواند از آن بهره مند شود؛ مانند آن که کارت اقامت در هتل خارجی را می خرد ولی به دلیل عدم امکان سفر به خارج، از آن استفاده نمی کند. در این صورت چه حکمی پیدا می کند؟

۳- آیا در این که شرکت موجب خروج سرمایه از کشور شود یا به عکس، سرمایه ای را از کشوری دیگر به کشور وارد کند، تفاوتی هست؟

۴- آیا بین رضایت و آگاهی افراد از پیامدها (مانند احتمال عدم دسترسی به سود یا غیرقابل بودن کالا) و عدم آگاهی تفاوت وجود دارد؟

گفتنی است در همه مصادیق فوق، هدف اصلی دست یابی به سودهای بعدی است و خرید و فروش کالا از باب جعاله یا شرط ضمن عقد و عقود از این قبیل صورت می گیرد.

پاسخ آیت الله العظمی صافی گلپایگانی: در شرکت های هرمی، قصد جدی در معامله وجود ندارد و معامله به نحو صوری انجام می پذیرد تا از پورسانت های بعدی استفاده نمایند لذا معامله باطل است و نیز با کار اعضای جدید درآمدهای نصیب سرشاخه ها می شود که هیچ کاری انجام نداده اند و این جهت هم اکل مال به باطل است. خروج ارز و ضرر به اقتصاد کشور

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

اسلامی و تقویت کفر نیز از عناوین ثانویه است که موجب حرمت عمل می گردد. و اگر فرض شود که شرکت پورسانت را به عوامل خود می بخشد چون این هبه از درآمد حرام است، تصرف در آن وجه شرعی ندارد.

پاسخ آیت الله العظمی مکارم شیرازی: به طور کلی فعالیت تمام شرکت هایی که به صورت هرمی و شبکه ای فعالیت می کنند حرام و نامشروع است، چه کالایی هم بفروشند یا نفروشند و چه آن کالا مورد نیاز خریدار باشد یا نباشد و چه بتواند از آن استفاده کند یا نتواند.

پاسخ آیت الله العظمی نوری همدانی: بارها جواب داده ایم که معامله با این گونه شرکت ها و همکاری با آنان جایز نیست. پاسخ حضرت آیت الله العظمی خامنه ای: حکم ربا را دارد و حرام است.

۷- تحلیل مال کسب شده در شرکت های هرمی از نظر قوانین و مقررات کیفری

۱-۷- وضعیت حقوقی و قانونی حاکم بر شرکت های هرمی در ایران

تا کنون قانونی که مجوز ارزیابی فعالیت این شرکت ها را ارائه یا منع نموده باشد، به تصویب نرسیده است و در حالت نبود قانون منع کننده، اصل اباحه حاکم است. اما از نیمه ی دوم سال ۱۳۸۴ و متعاقب تب و تاب شدید رشد فزاینده ی این قبیل طرح ها، مجلس شورای اسلامی به فکر راه حلی جهت مقابله با گسترش این طرح ها افتاد. قبل از این تاریخ از گوشه و کنار مواردی از نقد و بررسی، انتقاد و نهایتاً تعقیب فعالیت این شرکت ها (تعقیب شرکت گلدکوئست از ۳۱ شهریور ۱۳۸۳ از سوی دادسراهای کشور) مطرح گردید و حتی شعبه ویژه (شعبه ی دوم بازپرسی دادسرای ویژه ی رسیدگی به جرایم کارکنان دولت) در تهران و کلیه ی دادسراها و شهرستان ها، مأموریت برخورد با فعالیت های بازاریابی را بر عهده گرفتند.

هم اکنون نیز دادسرای ویژه ی قاجاق در تهران و دادسراهای کلیه ی شهرستان ها مأموریت مقابله با فعالان این گونه طرح ها را بر عهده دارند. پس از تعقیب گلدکوئست، سایر شرکت های صدر الذکر نیز از ششم تیرماه ۱۳۸۴ با برخورد قضایی و تعقیب مواجه شدند و به دلیل هشدارهای قضایی و تحقیقات مراجع انتظامی، بسیاری از جلسات معرفی و آموزش کار، به توقف و رکود مبتلا گردید و نفوذ و جایگاه قبلی خود را از دست داد.

قانون مجازات اسلامی به عنوان مهم ترین قانون کیفری کشور می تواند در موضوعات مربوط به حقوق جزای عمومی، با توجه به ماهیت عمل ارتكابی در باب شرکت یا معاونت، مباشرت یا تسبیب و قصد متهم یا متهمین و در موضوعات حقوق جزای اختصاصی در موارد کلاهبرداری موضوع ماده ۵۶۹ و در جرم خیانت در امانت مواد ۶۷۳ و ۶۷۴، قابل اعمال باشد. به ویژه آن که متضررین و شکات، غالباً از کلاهبرداری و خیانت در امانت شکایت می نمایند.

۲-۷- عناصر متشکله جرم فعالیت در شرکت های هرمی

۱-۲-۷- عنصر قانونی

با الحاق بند «ز» و یک تبصره در تاریخ ۱۳۸۴/۷/۱۹، به ماده یک قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹، در حال حاضر عنصر قانونی جرم فعالیت در شرکت های هرمی این مقرر قانونی می باشد.

ماده (۱) قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور بیان می دارد: « ارتكاب هر یک از اعمال مذکور در بند های ذیل جرم محسوب می شود و مرتکب به مجازات های مقرر در این قانون محکوم می شود». و در بند «ز» چنین مقرر شده: «

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

تأسیس، قبول نمایندگی و عضوگیری در بنگاه، مؤسسه، شرکت یا گروه به منظور کسب درآمد ناشی از افزایش اعضاء، به نحوی که اعضای جدید جهت کسب منفعت، افراد دیگری را جذب کرده و توسعه زنجیر یا شبکه انسانی تداوم یابد». هم چنین تبصره ماده ۱ به این شرح است: « پرونده هایی که قبل از تصویب این قانون تشکیل شده است، برابر قوانین قبل رسیدگی می شود».

۷-۲-۲- عنصر مادی

عنصر مادی متشکل از سه جزء به شرح زیر می باشد:

۱- رفتار فیزیکی که بسته به نوع جرم، فعل یا ترک فعل است

۲- مجموعه شرایط و اوضاع و احوالی که وجود یا عدم آن ها از نظر قانون شرط تحقق جرم می باشد

۳- نتیجه حاصله از رفتار متهم که باید رابطه علیت با جزء اول فوق الذکر داشته یعنی رفتار متهم باعث نتیجه مجرمانه شده باشد.

رفتار مادی فیزیکی:

در این جرم نیز، مثل اغلب جرایم، رفتار مجرمانه مرتکب باید به شکل فعل مثبت باشد. زیرا تأسیس شرکت با ترک فعل امکان پذیر نمی باشد و هم چنین جذب افراد و عضوگیری هم تنها با فعل مثبت تبلیغ و دادن وعده پورسانت محقق می گردد. بنابراین رفتار مادی فیزیکی در این جرم عبارت از « تأسیس، قبول نمایندگی و عضوگیری » می باشد.

شرایط و اوضاع و احوال لازم برای تحقق جرم فعالیت در شرکت های هرمی:

با توجه به بند « ز » ماده ۱ قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور، برای تحقق جرم فعالیت در شرکت های، دو شرط اساسی لازم است. اولاً تأسیس، قبول نمایندگی و عضوگیری باید در قالب بنگاه، مؤسسه، شرکت یا گروه باشد و ثانیاً فعالیت باید به نحوی صورت گیرد که اعضای جدید جهت کسب منفعت، افراد دیگری را جذب کرده و توسعه زنجیره یا شبکه انسانی تداوم یابد.

نتیجه حاصله:

با توجه به ماده واحده، جرم فعالیت در شرکت های هرمی، مقید به نتیجه نبوده و به عبارت دیگر یک جرم مطلق محسوب می شود. بنابراین اگر شخصی عضو این شرکت شود و هیچ کس را به عضویت این شرکت در نیاورده و در نتیجه سودی نصیبش نشود، با توجه به مطالبی که در قسمت عنصر مادی بیان شد، مجرم محسوب شده و قابل مجازات می باشد.

۷-۲-۳- عنصر روانی

عنصر روانی جرم فعالیت در شرکت های هرمی از دو جنبه سوء نیت عام و سوء نیت خاص تشکیل می شود. منظور از سوء نیت عام اراده خودآگاه فرد در ارتکاب عمل مجرمانه، و در این جا عبارت از قصد تأسیس، قبول نمایندگی و عضوگیری (عمد در فعل) است.

جزء دوم عنصر روانی جرم فعالیت در شرکت های هرمی « سوء نیت خاص »، قصد کسب درآمد ناشی از افزایش اعضاست.

۷-۳- مجازات جرم فعالیت در شرکت های هرمی

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

۷-۳-۱- مجازات های اصلی

مجازات های اصلی جرم فعالیت در شرکت های هرمی در ماده ۲ قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور و تبصره ۱ آن بیان شده است.

ماده ۲: «هریک از اعمال مذکور در بند های ماده (۱) چنان چه به قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران یا به قصد مقابله با آن یا با علم به مؤثر بودن اقدام در مقابله با نظام مزبور، چنان چه در حد فساد فی الارض باشد، مرتکب به اعدام و در غیر این صورت به حبس از پنج تا بیست سال محکوم می شود و در هر دو صورت، دادگاه به عنوان جزای مالی به ضبط کلیه ی اموالی که از طریق خلاف قانون به دست آمده باشد، حکم خواهد داد. دادگاه می تواند علاوه بر جریمه مالی و حبس، مرتکب را به ۲۰ تا ۷۴ ضربه شلاق در انظار عمومی محکوم کند».

تبصره ۱: «در مواردی که اخلاص موضوع هر یک از موارد مذکور در بندهای هفت گانه ماده ۱ عمده یا کلان یا فراوان نباشد، مرتکب حسب مورد، علاوه بر رد مال به حبس از شش ماه تا سه سال و جزای نقدی معادل دو برابر اموالی که از طرق مذکور به دست آورده، محکوم می شود».

در خصوص مجازات های اصلی مرتکبان، چند فرض قابل بررسی است:

۱- اعدام و ضبط کلیه ی اموال به دست آمده از طریق خلاف قانون:

این مجازات در صورتی است که مرتکب قصد ضربه زدن یا مقابله با نظام را داشته یا بداند اقدام وی در مقابله با نظام مؤثر است و عمل وی افساد فی الارض به شمار آید.

۲- حبس از پنج تا بیست سال به اضافه ضبط اموال:

در مواردی که عملکرد مرتکب از مصادیق فساد در زمین نباشد، چنین مجازاتی در نظر گرفته شده و البته قاضی با توجه به اختیارات قانونی خود می تواند به تناسب عمل ارتكابی، مجازات متناسب را در خصوص حبس در نظر گیرد. [آقابائی بنی، ۱۳۸۹، ص ۱۳۷، شماره ۱].

۳- رد مال به اضافه شش ماه تا سه سال حبس و جزای نقدی معادل دو برابر اموال به دست آمده:

این مجازات در مواردی اعمال می شود که اخلاص در حد عمده و کلان نباشد. واژگان «کلان» و «عمده» مبهم بوده و بهتر بود که قانونگذار به جای بکار بردن چنین کلمات کلی و مبهم، محدوده آن را مشخص سازد. با این حال، به کار رفتن واژه «رد مال» می تواند به لحاظ داشتن جنبه حمایتی از مال باختگان از نکات مثبت به شمار آید. البته در این خصوص جزای نقدی معادل دو برابر اموال به دست آمده ممکن است از این نظر مبهم تلقی شود که مراد، اصل اموال است یا سود بدست آمده از اموال. ظاهر ماده اصل اموال است و در این صورت، به دلیل تعلق اموال شرکت در واقع به دیگران و گاه رسیدن میزان آن به مبالغ هنگفت، در عمل اجرای مجازات را با مشکل مواجه می سازد و فقط عاملان شرکت هایی که در مراحل اولیه قرار دارند متحمل چنین مجازاتی خواهند شد، ولی در خصوص شرکت های فعال در حد وسیع، در عمل اعمال چنین مجازاتی ممکن نخواهد بود و از این نظر شایسته است قانونگذار به تناسب موارد، مجازات منطقی تر و قابل عملی را در نظر بگیرد.

۷-۳-۲- مجازات های تبعی و تکمیلی

منظور از مجازات های تبعی مجازات هایی هستند که به تبع محکومیت و بدون نیاز به ذکر شدن در حکم دادگاه، بر محکوم علیه بار می شوند. از سوی دیگر، مجازات های تکمیلی مجازات هایی هستند که تنها در صورت ذکر شدن در حکم قاضی به محکوم علیه تحمیل می گردند. (میرمحمد صادقی، ۱۳۷۹، صص ۱۲ و ۱۳).

مواد ۱۹ و ۲۰ قانون مجازات اسلامی قدیم درباره مجازات های تکمیلی می باشد. ماده ۱۹ اشعار می دارد: «دادگاه می تواند کسی را که به علت ارتکاب جرم عمدی به تعزیر یا مجازات بازدارنده محکوم کرده است به عنوان تتمیم حکم تعزیری یا بازدارنده مدتی از حقوق اجتماعی محروم و نیز از اقامت در نقطه یا نقاط معین ممنوع یا به اقامت در محل معین مجبور نماید». به موجب ماده ۲۰ «محرومیت از بعض یا همه حقوق اجتماعی و اقامت اجباری در نقطه معین یا ممنوعیت اقامت در محل معین باید متناسب با جرم و خصوصیات مجرم در مدت معین باشد». بنابراین، در مواردی که مرتکب مفسد فی الارض شناخته نشده و در نتیجه به اعدام محکوم نگردد، مجازات او از نوع تعزیری محسوب شده و دادگاه می تواند علاوه بر مجازات اصلی، طبق مواد ۱۹ و ۲۰ قانون مجازات اسلامی وی را به مجازات های تکمیلی محکوم کند. علاوه بر مواد ۱۹ و ۲۰ قانون مجازات اسلامی سابق، قسمت اخیر ماده ۲ قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور که بیان نموده: «دادگاه می تواند علاوه بر جریمه مالی و حبس، مرتکب را به ۲۰ تا ۷۴ ضربه شلاق در انظار عمومی محکوم کند» نیز از نوع مجازات های تکمیلی است. در این خصوص تصمیم گیری در مورد اصل مجازات با به کار رفتن واژه «می تواند» به دادگاه واگذار شده است، ولی از ظاهر ماده چنین بر می آید که در صورت اعمال آن لازم است در انظار عمومی باشد. [آقابائی بنی، ۱۳۸۸، ص ۱۳۸، شماره ۱].

علاوه بر مجازات های تکمیلی، مرتکبان جرم فعالیت در شرکت های هرمی، از مجازات های تبعی هم بی بهره نمانده اند که تبصره ۴ ماده ۲ قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور آن را بیان نموده است.

تبصره ۴ ماده ۲ اشعار داشته: «مرتکبین جرائم موضوع این ماده و تبصره های ۱ تا ۳ آن و کلیه ی شرکاء و معاونین هر یک از جرائم مزبور علاوه بر مجازات های مقرر، حسب مورد به محرومیت از هر گونه خدمات دولتی یا انفصال ابد از آن ها محکوم خواهند شد». نکته ای که در مورد تبصره ۴ وجود دارد این است که محرومیت از خدمات دولتی مخصوص افرادی است که کارمند دولت نیستند یعنی چنین افرادی با انجام این جرم دیگر نمی توانند وارد مشاغل دولتی شوند و انفصال ابد از خدمات دولتی هم مخصوص کارمندان دولت است که مرتکب این جرم شوند.

۳-۳-۷- مجازات شروع به جرایم مذکور در قانون مجازات اخلاص گران

شروع به جرم در واقع یک جرم ناتمام می باشد. بدین معنی که متهم قصد ارتکاب جرمی را کرده و در جهت تحقق بخشیدن به آن تلاش نموده ولی عنصر مادی ناتمام مانده و او موفق به اتمام جرم نشده است. در برخی موارد همین تلاش در جهت ارتکاب جرم از نظر قانون قابل مجازات می باشد. برای قابل مجازات بودن شروع به جرم باید شخص مرتکب، قصد ارتکاب جرم را کرده و با برداشتن گام های اساسی به حصول نتیجه نزدیک شده باشد. [میرمحمد صادقی، ۱۳۷۸، ص ۸۹، شماره ۸]. بنابراین «مجرد قصد ارتکاب جرم و یا عملیات و اقداماتی که فقط مقدمه جرم است و ارتباط مستقیم با وقوع جرم ندارد، شروع به جرم نیست و از این حیث قابل مجازات نمی باشد». (ماده ۱۲۳ ق.م.ا. ۹۲).

تبصره ۳ ماده ۲ قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور برای شروع به جرایم مذکور در این قانون مجازات هایی را به شرح زیر در نظر گرفته است: «مجازات شروع به جرم موضوع قسمت اول این ماده (در حد فساد فی الارض) ۱ تا ۳ سال

حبس و پانصد هزار تا پنج میلیون ریال جزای نقدی و مجازات شروع به جرم موضوع قسمت اخیر این ماده (در حد فساد فی الارض نباشد) ۶ ماه تا ۲ سال حبس و دویست و پنجاه هزار ریال تا دو میلیون و پانصد هزار ریال جزای نقدی و مجازات شروع به جرم موضوع تبصره ۱ این ماده (اخلال عمدۀ یا کلان یا فراوان نباشد) شش ماه تا یک سال و نیم حبس و دویست هزار ریال تا یک میلیون ریال جزای نقدی است».

۸- شرکت های هرمی و تحقق جرایم خاص

۸-۱- کلاهبرداری

در ماده ۱ قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری آمده است:

« هر کس از راه حيله و تقلب، مردم را به وجود شرکت ها یا تجارتخانه ها یا کارخانه ها یا مؤسسات موهوم یا به داشتن اموال و اختیارات واهی فریب دهد یا به امور غیر واقع امیدوار نماید... و به یکی از وسایل مذکور و یا وسایل تقلبی دیگر وجوه یا اموال یا اسناد یا حوالجات یا قبوض یا مفاصا حساب و امثال آن ها تحصیل کرده و از این راه مال دیگری را ببرد، کلاهبردار محسوب و علاوه بر رد اصل مال به صاحبش، به حبس از یک تا هفت سال و پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است، محکوم می شود». استدلال به ماده به این صورت است که در شرکت های هرمی، اعضای شرکت با حيله و تقلب چنین وانمود می کنند که سرمایه گذاری در این شرکت موجب سود آوری است و از طریق امیدوار ساختن آنان به امور غیر واقع، به تحصیل اموال مردم می پردازند. از این رو عنوان مجرمانه کلاهبرداری که عبارت است از تحصیل مال مردم از طریق تقلب و حيله، مصداق پیدا می کند. [آقابابائی بنی، ۱۳۸۹، ص ۱۴۱، شماره ۱]. با وجود این ممکن است گفته شود در عملیات تعدادی از شرکت های هرمی از جمله گلدکوئست، تحقق عنوان مجرمانه به دلایل ذیل منتفی است:

۱- سردسته ها به صداقت توصیه شده اند.

۲- شرکت گلدکوئست شرکت موهومی نیست.

۳- به داشتن اموال واهی فریب نمی دهند و به امور غیر واقع امیدوار نمی کنند، بلکه فرض های بد را هم محاسبه می کنند و بدون ابهام همه مشکلات را توضیح می دهند.

۴- عنوان و اسم مجعول هم اختیار نمی شود چون سراغ خویشان و دوستان خود می روند و آن ها از همدیگر شناخت کافی دارند.

۵- وجوه یا اموال با تقلب تحصیل نمی شود، بلکه افراد خودشان داوطلبانه پول را به حساب شرکت می ریزند.

پاسخ آن است که جزوه های آموزشی این شرکت ها از جمله شرکت گلدکوئست به گونه ای طراحی شده است که افراد به کار خود ایمان پیدا می کنند و همین امر باعث توسل به استدلال های فوق می گردد؛ ولی واقعیت آن است که صداقت ظاهر قضیه است و در باطن آن جز فریب و نیرنگ چیزی نهفته نیست و با توجه به ماهیت شرکت ها، این امر به روشنی معلوم می گردد و البته چنان که گذشت، وعده دادن به امر غیرواقع به شمار می رود. [آقابابائی بنی، ۱۳۸۹، ص ۱۴۳، شماره ۱].

بنابراین می توان نتیجه گرفت که اگر قربانی جرم، از شرایط و نحوه ی عملکرد شرکت هرمی آگاهی نداشته باشد و توسط اعضای شرکت اغفال شود، جرم کلاهبرداری تحقق یافته است اما در صورتی که قربانی، با آگاهی کامل عضو شرکت شود نه تنها نمی تواند به عنوان شاکی طرح شکایت کند بلکه خودش نیز به جرم قبول نمایندگی و عضوگیری متهم خواهد شد.

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

۸-۲- خروج غیر قانونی ارز از کشور

یکی از آثار شرکت های هرمی، در غالب موارد، خروج ارز از کشور است و در این جا این سؤال جای بررسی دارد که این خروج ارز، قانونی است یا غیرقانونی؟ و هم چنین آیا تک تک اعضا به خاطر دخالت و همکاری در این خروج مجرمند یا این که عنوان مجرمانه صرفاً متوجه متولیان شرکت ها و سرشاخه هاست؟ از آن جا که خروج ارز یعنی انتقال بخشی از سرمایه کشور از بخش تولیدی به خارج از کشور، این عمل نوعی اخلال در اقتصاد است و قابلیت جرم انگاری دارد، به ویژه در کشورهای مصرفی مانند ایران که با صدور نفت و فروش ثروت ملی، ارز وارد کشور می شود و بیشتر آن صرف یارانه کالاهای اساسی می شود و خروج ارز باعث کاهش یارانه و تورم می گردد. به لحاظ حقوقی می توان گفت چون در ایران خروج ارز از کشور جز در موارد خاص ممنوع است، آن چه به وسیله شرکت ها اتفاق می افتد در قالب قاچاق ارز قابل پیگیری است و به نوعی عملکرد آنان با قانون مجازات اخلال گران در نظام اقتصادی منطبق است. طبق ماده ۱ قانون مجازات اخلال گران در نظام اقتصادی کشور: « ارتکاب هر یک از اعمال مذکور در بند های ذیل جرم محسوب می شود و مرتکب به مجازات های مقرر در این قانون محکوم می شود: الف) اخلال در نظام پولی یا ارزی کشور از طرق قاچاق عمده ارز یا ضرب سکه قلب یا جعل اسکناس یا وارد کردن یا توزیع نمودن عمده آن ها، اعم از داخلی و خارجی و امثال آن». به بیان دیگر ارز برای کشورهای در حال توسعه از اهمیت ویژه ای برخوردار است و در این کشورها هر فعالیتی که منجر به خروج بی رویه ارز از کشور شود حساسیت زا خواهد بود و به همین دلیل در دوره هایی در کشور ایران حتی ورود برخی کالاها ممنوع اعلام شده است. بر این اساس، حتی اگر بازاریابی شبکه ای صحیح هم باشد، خروج ارز مسئله جدایی است که ممکن است به دلیل خارجی بودن شرکت، از نظر قانونی ممنوع تلقی شود؛ از این رو در شرکت های هرمی قاچاق ارز به طور خاص جرم مستقلی تلقی می گردد. [آقابابائی بنی، ۱۳۸۹، صص ۱۴۹ تا ۱۵۱، شماره ۱].

۸-۳- تبانی برای بردن مال دیگران

در قانون مصوب سوم مرداد ۱۳۰۷، اشخاصی که برای بردن مال غیر تبانی می کنند کارشان کلاهبرداری تلقی می شد. هم چنین می توان به ماده ۱ قانون راجع به انتقال مال غیر مصوب ۱۳۰۸، ورشکستگی به تقلب بر اساس قانون تعزیرات سال ۱۳۶۲، تبانی قبلی برای رد کردن مال متعلق به غیر و بسیاری از موارد دیگر اشاره کرد که عنصر مشترک در تمامی این موارد و کلاهبرداری، همان مانور متقلبانه و توسل به وسایل گمراه کننده و احتیال است. [آقابابائی بنی، ۱۳۸۹، صص ۱۵۱، شماره ۱].

ماده ۶۱۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۷۵ نیز مقرر می دارد « هرگاه دو نفر یا بیشتر اجتماع و تبانی نمایند که علیه اعراض یا نفوس یا اموال مردم اقدام نمایند و مقدمات اجرائی هم تدارک دیده باشند ولی بدون اراده خود موفق به اقدام نشوند، حسب مراتب به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم خواهند شد».

۸-۴- جعل نوشته های غیر رسمی

برخی از شرکت های هرمی برای مشروع جلوه دادن فعالیت های خود اقدام به جعل فتوا نموده اند. فتوای مراجع عظام تقلید جزء نوشته های غیر رسمی می باشد. ماده ۵۳۶ قانون تعزیرات در مورد جعل نوشته های غیر رسمی اشعار می دارد: «

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

هر کس در اسناد یا نوشته های غیر رسمی، جعل یل تزویر کند یا با علم به جعل و تزویر، آن ها را مورد استفاده قرار دهد علاوه بر جبران خسارت وارده به حبس از شش ماه تا دو سال یا به سه تا دوازده میلیون ریال جزای نقدی محکوم خواهد شد». در پایان اشاره به این نکته ضروری است که اگر در یک شرکت هرمی یکی از جرائم خاص نیز اتفاق بیفتد، اعضای شرکت علاوه بر مجازات مذکور در قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور، به مجازات آن جرم خاص نیز محکوم خواهند شد.

۹- نتیجه گیری

۱- وجود سازگاری در شرکت های هرمی با همه ابعاد آن در نظر افراد، در جذب افراد به شرکت های هرمی اثر دارد. عدم اطلاع رسانی کافی به جامعه در مورد شرکت های هرمی منجر به ناشناخته ماندن ارزش های حاکم بر شرکت می شود، و کافی نبودن قوانین بازدارنده و هم چنین معرفی شرکت های هرمی به وسیله دوستان و آشنایان و عضو شدن آن ها منجر به اعتماد افراد به شرکت های هرمی شده و ایده ی طرح های هرمی را، ایده ای مبتنی بر عرف و هنجار های جامعه در ذهن افراد می سازد و منجر به سازگاری آن در بین افراد جامعه می شود.

۲- مقرر ضد هرمی در قوانین ایران عبارت است از بند(ز) ماده ۱ قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۸۴، به منظور کنترل همه جانبه طرح های مزبور به برخی از بخشنامه های هیئت وزیران، بخشنامه های بانک مرکزی جمهوری اسلامی و ماده واحده قانون یکسان سازی تشریفات ورود و خروج کالا و خدمات مصوب ۱۳۸۲ و قانون پولی و بانکی کشور نیز استناد می شود.

۳- از استفتائات صورت گرفته از جمع کثیری از فقهای معظم و مراجع تقلید، اکثریت قریب به اتفاق ایشان بر عدم جواز فعالیت شرکت های هرمی، بی اعتباری معاملات آن شرکت ها و حرام بودن مال کسب شده در نتیجه فعالیت آن ها نتیجه می شود.

۴- فعالیت شرکت های هرمی در ایران با استناد به قوانینی همچون قانون مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری و نیز مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور- بسته به تاریخ ارتکاب جرم- ممنوع است.

۵- مجازات مرتکبین جرائم مذکور که شامل مجازات های اصلی، تبعی و تکمیلی است غیر قابل تعلیق و تخفیف است و با عنایت به حساسیت امر و آثار سوء فراوان و سریعی که می تواند بر جامعه داشته باشد، به صورت خارج از نوبت در دادسراها و دادگاه های عمومی و انقلاب مورد رسیدگی قرار می گیرد.

منابع

کتاب:

- ۱- آقابابائی بنی، الف، مسائل فقهی - حقوقی شرکت های هرمی، ، چاپ اول، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۸۹.
- ۲- اصغری، ج و فقیه، ص، بررسی علمی و حقوقی بازاریابی شبکه ای، چاپ اول، انتشارات مجد، تهران، ۱۳۸۷.
- ۳- بلوریان تهرانی، م، بازاریابی و مدیریت بازار، چاپ سوم، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، تهران، ۱۳۸۰.
- ۴- توحیدی، ض، درخت پول (مروری بر سیستم های هرمی و بازاریابی شبکه ای)، چاپ اول، انتشارات ققنوس، تهران، ۱۳۸۵.
- ۵- توربان، الف و دیگران، تجارت الکترونیکی: مفایم و کاربردها، ترجمه عباس معمارنژاد، چاپ دوم، انتشارات نور علم، تهران، ۱۳۸۷.

نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت

قم - دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم - اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

- ۶- گرجی، الف، مقالات حقوقی، جلد ۱، دانشگاه تهران، ۱۳۶۹.
 - ۷- موسوی بجنوردی، ح، القواعد الفقهیه، جلد ۳ و ۴، انتشارات مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۴۱۳ ق.
 - ۸- میرمحمد صادقی، ح، جرایم علیه اموال و مالکیت، چاپ سوم، نشر میزان، تهران، ۱۳۷۹.
 - ۹- نصرالهی، م.ر، بازاریابی شبکه ای از دیدگاه کارآگاهان پلیس آگاهی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پلیس جنایی تهران، تهران، ۱۳۷۴.
 - ۱۰- هاشمی، الف، نگاهی به بازاریابی شبکه ای و فعالیت شرکت های هرمی، ۱۳۸۵.
- مقالات:
- ۱۱- امیدی، م، پوششی نو بر قامت جرمی کهنه، دو ماهنامه کارآگاه، شماره ۱۸ و ۱۹، تهران، ۱۳۸۴.
 - ۱۲- صفایی، س.ح، معاملات هرمی از دیدگاه فقه امامیه و حقوق ایران. فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۱، شماره ۴، تهران، ۱۳۸۶.
 - ۱۳- کیانی، الف، قواعد بازی در بازاریابی اینترنتی، مجله تدبیر، تهران، ۱۳۸۰.
 - ۱۴- مصباحی مقدم، غ.ر. و دیگران، بازاریابی شبکه ای و فعالیت شرکت های هرمی از دیدگاه فقهی - اقتصادی، دو فصلنامه علمی - تخصصی مطالعات اقتصاد اسلامی، سال سوم، شماره ۲، تهران، ۱۳۹۰.
 - ۱۵- ملکی، ع. و فلاحی، ل، بررسی حقوقی شرکت های هرمی در عرصه ملی و بین المللی، مجله تعالی حقوق، شماره ۱۰، تهران، ۱۳۹۰.
 - ۱۶- مؤمن، م، بررسی فقهی فعالیت های مرتبط با شرکت های هرمی، مترجم: مجید مرادی، مجله فقه زمستان، شماره ۵۰، تهران، ۱۳۸۵.
- سایت ها و پایگاه های اینترنتی:
- ۱۷- امامی، م، بررسی دلایل فقهی سیستم هایی همچون گلدکوئست (قسمت دوم)، ۱۳۸۴، قابل دسترس در: www.nms.ir
- www.noorihamedani.com -81
www.leader.ir -81
www.makaremshirazi.org -02